

samk

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

JANIKA LIPSULA

Tunne- ja kaveritaitojen tukeminen kirjallisuuden keinoin

Opas varhaiskasvatukseen ja perheille

SOSIAALIALAN TUTKINTO-OHJELMA
2022

Tekijä Lipsula, Janika	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Päivämäärä tammikuu 2022
	Sivumäärä 41	Julkaisun kieli suomi
Julkaisun nimi Tunne- ja kaveritaitojen tukeminen kirjallisuuden keinoin – Opas varhaiskasvatukseen ja perheille		
Tutkinto-ohjelma Sosiaaliala		
Tiivistelmä <p>Tavoitteena tässä opinnäytetyössä oli tuottaa varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja lasten perheiden käyttöön opas, joka käsittelee lasten tunne- ja kaveritaitojen tukemista kirjallisuuden avulla. Tarkoituksena oli, että opas tarjoaisi tietoa kyseisten taitojen kehittymisestä ja tukemisesta päiväkodin ja perheen omassa arjessa sekä kirjallisuuden hyödyntämisestä niiden tukena. Aihe pohjautui omaan kiinnostukseeni sekä työelämän tarpeeseen.</p> <p>Työn tekemisessä hyödynnettiin monipuolista lähdemateriaalia sekä Rauman kirjastojen lastenkirjallisuuden valikoimaa. Niiden pohjalta muodostettiin oppaan teoriasisältö ja lista kirjoista, joiden aiheena olivat tunne- tai kaveritaidot. Lista tehtiin helpottamaan sopivien kirjojen valintaa runsaan valikoiman joukosta. Tavoitteena oli, että valmis lista ja koko opas lisäisivät lukuhetkien määrää perheissä ja päiväkodissa.</p> <p>Opasta pilotoitiin päiväkotiryhmässä, ja palaute oli hyvää. Se koettiin hyödylliseksi niin ammattilaisten kuin vanhempien parissa käytettäväksi. Erityisesti kirjavinkit koettiin hyviksi, ja työntekijät olivat sitä mieltä, että vanhemmat saavat oppaasta apua tunne- ja kaveritaitojen ymmärtämiseen. Vanhempien palautetta ei pilotointijakson aikana saatu, mutta oppaan esitleminen ja hyödyntäminen jatkuivat päiväkodissa.</p>		
<u>Asiasanat</u> varhaiskasvatus, tunnetaidot, sosiaaliset taidot, lastenkirjallisuus		

Author Lipsula, Janika	Type of Publication Bachelor's thesis	Date January 2022
	Number of pages 41	Language of publication: Finnish
Title of publication Supporting emotional and friendship skills through literature – A guide for early childhood education and families		
Degree program Bachelor of Social Services		
<p>Abstract</p> <p>The aim of this thesis was to provide a guide for early childhood education workers and families with children on how to support children's emotional and friendship skills through literature. The purpose of the guide was to provide information on the development and support of these skills in the day-to-day life of the kindergarten and the family, and on the use of literature to support them. The topic was based on my own interest and the need for working life.</p> <p>Diverse source material and the selection of children's literature in Rauma libraries were utilized in the work. Based on them, the theoretical content of the guide and a list of books on emotional or friendship skills were compiled. The list was made to make it easier to choose suitable books from a plentiful selection. The goal was that the completed list and the entire guide would increase the number of reading moments in families and the kindergarten.</p> <p>The guide was piloted in the kindergarten group and the feedback was good. It was found useful for use by both professionals and parents. Book tips in particular were perceived as good, and employees felt that parents would get help from the guide to understand emotional and friendship skills. No parental feedback was received during the pilot period, but the presentation and use of the guide continued in the kindergarten.</p>		
<p><u>Key words</u> early childhood education and care, emotional skills, social skills, children's literature</p>		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 LUKEMINEN LAPSEN KEHITYKSEN TUKENA	6
2.1 Pienten lasten kirjallisuus.....	6
2.2 Lukemisen rooli ja vaikutukset	7
3 TUNNE- JA KAVERITAIIDOT	9
3.1 Mitä tunne- ja kaveritaidot ovat?	9
3.1.1 Tunnetaidot	9
3.1.2 Kaveritaidot	10
3.2 Aikuisen rooli taitojen kehityksen tukemisessa	11
3.2.1 Tunteet tutuiksi	11
3.2.2 Apua kaveritaitoihin	14
4 KIRJALLISUUS, TUNTEET JA IHMISSUHTEET	15
5 OPINNÄYTETYÖN PROSESSI	17
5.1 Lähtökohdat ja toimeksiantaja	17
5.2 Toiminnallinen opinnäytetyö	18
5.3 Prosessin eteneminen	18
6 OPINNÄYTETYÖN TUOTOS ELI OPAS	19
6.1 Suunnittelu	19
6.2 Sisältö ja toteutus	20
6.3 Pilotointi.....	20
7 POHDINTA	21
LÄHTEET	
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatus on tärkeä ympäristö lapsen tunne- ja sosiaalisten taitojen kehittymisen kannalta. Taidot kehittyvät vähitellen ja lapset voivat olla hyvinkin eri vaiheissa kehityksessä. Siitä huolimatta näiden taitojen ongelmat ovat yleisiä, ja ne voivat myöhemmällä iällä aiheuttaa käyttäytymishäiriöitä. Vuoden 2018 varhaiskasvatuslaissa määritelläänkin, että varhaiskasvatuksen tavoitteina ovat esimerkiksi lapsen sosiaalisten taitojen kehittäminen, ryhmässä toimimisen tukeminen ja yhteiskunnan jäsenyyteen ohjaaminen. Nämä saavutetaan leikin ja vuorovaikutuksen kautta. Myös varhaiskasvatuksen ammattilaisten rooli on tärkeä, sillä heidän tulee auttaa lasta solmimaan ihmissuhteita ja ylläpitämään niitä. Vuoden 2018 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa korostetaan lapsen tunnetaitojen kehittymisen tukemista. Tähän sisältyvät tunteiden ilmaisun ja säätelyn harjoittelu sekä tunteiden havaitsemisen, tiedostamisen ja nimeämisen opetteleminen. (Neitola & Koivula, 2020, s. 34–35.)

Lapselle ääneen lukemisella on paljon hyötyjä. Se edistää puheen kehittymistä, kasvattaa sanavarastoa, vähentää stressiä, kehittää hahmotuskykyä ja lisää mielikuvitusta. Lukemistilanteen läheisyys rentouttaa ja rauhoittaa lasta. (Heikkilä-Halttunen, 2020.) Sadut kehittävät lapsen tunne-elämää ja sosiaalisia taitoja, sillä ne muun muassa auttavat lasta tunnistamaan ja hallitsemaan omia tunteitaan sekä kehittävät empatiakykyä ja ongelmanratkaisutaitoa. Saduissa käsitellään monenlaisia tunteita, myös negatiivisia, aina hyvän kautta, josta lapsi saa itselleen toimintamallin. Omien tunteiden lisäksi lapsi oppii huomaamaan muiden tunteet. Sadut myös opettavat, miten ollaan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 39, 100–101.) Vaikka lapselle lukeminen on tärkeää, tutkimusten mukaan yli puolet suomalaisvanhemmista lukee liian vähän lapsilleen, ja tälle on suurimpana syynä ajanpuute (Lukukeskus, 2020).

Opinnäytetyön tarkoituksena on tuottaa varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja perheiden käyttöön opas lapsen tunne- ja kaveritaitojen tukemisesta kirjallisuuden keinoin.

Aiheen taustalla on oma kiinnostuneisuuteni, tieto lapselle lukemisen tärkeydestä sekä työelämän tarve. Tässä työssä esitän teoritietoa ääneen lukemisen merkityksestä, lapsen tunne- ja kaveritaitojen kehittymisestä ja tukemisesta sekä näiden välisistä yhteyksistä. Esittelen myös oppaan ja sen taustat kaikkine työvaiheineen. Lopuksi pohdin, mitä kaikkea opin työtä tehdessäni, ja miten sitä voisi käyttää jatkossa.

2 LUKEMINEN LAPSEN KEHITYKSEN TUKENA

2.1 Pienten lasten kirjallisuus

Kaksivuotias alkaa jo kiinnostua kirjan sisällöstä (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 35). Hän leikkilukee kirjaa, tuntee lukemisen rutiinin ja osaa nimetä asioita kirjasta. Aikuisen kannattaa heti napata nimeämiseen kiinni ja muuttaa se vastavuoroiseksi keskusteluksi esimerkiksi kysymällä lapselta, minkä värinen nimetty asia on. Keskustelu kehittää kieltä ja luo lapselle turvallisuuden tunnetta. Kolmevuotias ymmärtää jo kirjan rakenteen, erottaa tekstin ja kuvan toisistaan, osaa kääntää huolellisesti sivuja ja kommentoi kirjan hahmoja. Perheen asenne lukemiseen tarttuu. Kolmevuotiaan suosimia kirjoja ovat erityisesti toistotarinat, riimit, lorut, runot ja arjen tarinat. (Möller-Salmela, 2020, s. 8–10.)

Kuvakirjat ovat 2–3-vuotiaalle sopivia kirjoja (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 40). Varsinaisten kuvakirjojen lisäksi niihin kuuluvat katselukirjat, kuvakertomukset, kuvitetut lastenkirjat sekä näiden yhdistelmät. Yhdistävänä tekijänä on, että jokaisella kirjan aukeamalla on vähintään yksi kuva, joka yhdessä tekstin kanssa kertoo tarinaa. (Aerila & Sarmavuori, 2010, s. 35.) Kuvien esteettisyys ja tarinan selkeys ovatkin tärkeitä seikkoja pienille lapsille luettaessa (Hämmäinen & Mäki, 2009, s. 53). Myös kirjan hahmojen selkeys ja tunnistettavuus auttavat lasta ymmärtämään tarinaa ja luovat samalla lapselle mielihyvää, kun hän pystyy tunnistamaan niistä tuttuja piirteitä ja reaktioita (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 25).

Hyvissä kirjoissa tekstin ja kuvien määrä on tasapainossa, jossa ne samaan aikaan sekä tukevat toisiaan että jättävät asioita lukijan oman tulkinnan varaan. Kirjojen hahmot voivat olla niin ihmisiä, eläimiä kuin ajoneuvojakin, joiden seikkailut ovat joko realistisia tai arjesta etäännytettyjä. Joissakin kirjoissa seikkailu näyttäytyy matkanteon muodossa, jolloin itse matka opettaa hahmolle monenlaisia asioita, ja lopussa koittaa kotiinpaluu. Tällaiset tarinat lisäävät lapsen luottamusta omaan kykyihinsä ja rohkaisevat ottamaan pieniä itsenäistymisen askelia. (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 41–42.)

Kirja voi kertoa jostain tietyistä aiheista, esimerkiksi sairaalakäynnistä, jolloin sen avulla on helppo valmistautua lapsen kanssa tulevaan. Tällaista kirjaa kutsutaan täsmäkirjaksi, ja sen tarkoituksena on juuri helpottaa jonkin aiheen käsittelyä. (Suvilehto, 2020, s. 74.) Usein kuvakirjat ovat faktioita eli ne yhdistävät tiedon (faktan) kuvitteellisuuteen (fiktioon) (Aerila & Sarmavuori, 2010, s. 35). Ne voivat olla myös pelkäämään fiktiota tai tietokirjoja (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 26).

Aikuinen valitsee sopivat kirjat lapsen ikään ja kehitystasoon nähden. Niistä lapsi saa valita mieluisan luettavan kirjan, mikä lisää hänen motivaatiotaan kuunnella ja olla vuorovaikutuksessa lukutilanteessa. (Luomaniemi ym., 2010, s. 5.) Päiväkodissa on syytä muistaa, että lapsiryhmässä on eri-ikäisiä ja eri kehitysvaiheissa olevia lapsia, joten kirjan valinnassa auttaa sensitiivisyys lasten viesteille (Hämmäinen & Mäki, 2009, s. 53). Joskus täsmäkirja voi olla tarpeen, jos lasten perheissä koetaan suuria muutoksia tai vaikeita tunteita (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 26).

2.2 Lukemisen rooli ja vaikutukset

Lapsen sanasto karttuu, kun hänelle luetaan ääneen. Kaksivuotiaan sanavarastoon kuuluu noin 250 sanaa, mutta sen ikäinen oppii kymmenenkin uutta sanaa päivässä. Näin ollen kolmevuotiaan sanasto on hyvin runsas, ja hän käyttää aktiivisesti melkein tuhatta eri sanaa. Sanavaraston karttuminen tukee myös puheen kehitystä. Lukeminen kehittää myös kognitiivisia taitoja, kuten tiedon käsittelyä ja asioiden oivaltamista. (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 23, 30, 36, 39.) Hyvät kielelliset taidot ovat yhteydessä laajaan ajatusmaailmaan, ja sitä kautta hyvään koulumenestykseen ja omanlaisen

elämän luomiseen (Möller-Salmela, 2020, s. 3). Lukemisen vaikutuksista sosiaalisiin ja emotionaalisiin taitoihin käsitellään luvussa 4.

Yhteiseen lukuhetkeen rauhoittuminen on lapselle merkki siitä, että aikuinen pitää häntä tärkeänä ja haluaa viettää aikaa hänen kanssaan. Kaksi-kolmevuotiaan kanssa lukuhetket alkavat olla vuorovaikutuksellisia, kun lapsi kyselee ja kommentoi näkemäänsä. Lapsen huomioita ei kannata sivuuttaa, sillä ne herättävät yhteistä keskustelua ja ihmettelyä. (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 35–37.) Muutenkin kirjan lukeminen rauhoittaa lasta arjen erilaisissa tilanteissa. Tunnemyrskyn keskellä olevan lapsen huomion voi kiinnittää muualle lukemalla kirjaa, ja kirjan voi antaa lapselle selattavaksi, kun aikuisen täytyy keskittyä kotitöihin tai lapsen täytyy odottaa siirtymätilanteissa. (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 47.)

Päiväkodissa pidettävillä lukuhetkillä on vaikutusta lapsiryhmän toimivuuteen ja lasten välisiin suhteisiin. Niissä voidaan käsitellä tiettyjä teemoja, kuten lapsille vaikeita asioita ja sosiaalisia taitoja. (Suvilehto, 2020, s. 83.) Niillä voidaan myös tukea ja helpottaa siirtymätilanteita, rauhoittaa tunnelmaa ennen lepoa tai sen aikana ja etsiä lasta kiinnostavia tietoja (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 174). Lukuhetkien hyvä ja kiireetön tunnelma sekä kotona että päiväkodissa korostuu sitä enemmän, mitä pienemmistä lapsista on kyse (Hämmäinen & Mäki, 2009, s. 53). Joidenkin lasten voi olla hankala rauhoittua ja keskittyä lukuhetkeen. Tällöin lukuhetkeä voi esimerkiksi elävöittää muokkaamalla ympäristöä tarinaa tukevaksi, musiikilla ja pukeutumisella. (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 181.)

Kiireettömyyden lisäksi aikuisen oma asenne lukuhetkeen on olennaista. Tarinaan eläytyminen ja innostuneisuus tarttuvat lapsiin, mikä saa heidät uppoutumaan kirjaan ja osallistumaan aktiivisesti hetkeen. Aikuinen voi keskustella lasten kanssa tarinan tapahtumista ja yksittäisten sanojen merkityksistä tukeakseen heidän ymmärtämis- ja päättelytaitojensa kehittymistä. Lasten osallistuminen lukuhetkeen ja keskusteluun on kuitenkin yksilöllistä, ja jotkut voivat tarvita enemmän rohkaisua, huomiointia ja houkuttelua kuin toiset. Lukemisen jälkeen tarinasta voidaan vielä keskustella ja linkittää sitä sekä lasten leikkeihin että heidän arkeensa. (Kajamies, Lepola & Mattinen, 2021, s. 177–178.)

3 TUNNE- JA KAVERIT Aidot

3.1 Mitä tunne- ja kaveritaidot ovat?

3.1.1 Tunnetaidot

Evoluution myötä on syntynyt kuusi yleisimmin tunnettua tunnetta, jotka ovat olleet selviytymisen kannalta tärkeitä. Näitä kulttuurista riippumattomia tunteita sanotaan perustunteiksi. (Nummenmaa, 2010, s. 33–34.) Niitä ovat suru, viha, ilo, hämmästyminen, pelko ja inho. Tunteet voidaan jakaa myös primaarisiin, sekundaarisiin ja instrumentaalisiin tunteisiin. Primaariset tunteet ovat niin sanottuja ydintunteita, jotka heräävät reaktioina johonkin tilanteeseen. Sekundaariset tunteet taas heräävät reaktiona primaarisiin tunteisiin. Ne voivat helposti peittää alleen todellisen tunteen, esimerkiksi ihminen voi itkeä, vaikka hän olisi oikeasti vihainen. Instrumentaaliset tunteet ovat tunteita, joita ihminen ilmaisee, koska on huomannut niiden vaikuttavan muihin ihmisiin halutulla tavalla: esimerkiksi lapsi on oppinut kiukuttelemalla saamaan tahtonsa läpi. (Kanninen & Sigfrid, 2012, s. 76–79.) Perustunteet ovat olemassa syntymästä saakka, kun taas niin sanotut sosiaaliset tunteet eli ylpeys, häpeä, syyllisyys ja kateus kehittyvät leikki-iässä oppimisen ja kulttuurin kautta (Juusola, 2017, s. 94–95).

Tunne herää, kun jokin sisäinen tai ulkoinen signaali aiheuttaa aivoissa reaktion ja signaalin tulkinnan, joka taas aktivoi kehon toimimaan tietyllä tavalla (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 76). Ensin kehossa siis tapahtuu fysiologinen muutos, jonka seurauksena ihmisen käytös alkaa muuttua. Vasta tässä kohtaa ihminen tiedostaa kokemansa tunteen. (Juusola, 2017, s. 94.) Tunne ikään kuin pakottaa kehon toimimaan tietyllä tavalla ja reagoimaan tarkoituksenmukaisesti, jolloin kyseessä on automaattinen tunnereaktio. Reaktiota ja kehon toimintaa voi kuitenkin hallita, kun tunteesta tulee tietoiseksi. (Nummenmaa, 2010, s. 15–18.)

Paras ikäkausi tunnetaitojen oppimiselle on varhaislapsuus. Tunteet ja tunnetaidot ovat olemassa syntymästä asti, mutta ne täytyy oppia valjastamaan käyttöön. (Isokorpi, 2004, s. 127.) Tunnetaitoihin kuuluvat tunteiden tunnistaminen, säätteleminen ja ilmaisuus. Omien tunteiden tunnistamisen lisäksi lapsen tulee osata lukea muiden ihmisten

tunteisiin liittyvää sanatonta viestintää ja yhdistää ne tunteisiin. Varhaisessa vaiheessa lapsi tunnistaa vain perustunteita, mutta taitojen harjaantuessa hän oppii, että samaan aikaan voidaan kokea montaa eri tunnetta. Samalla hän oppii tunteiden säätelyä ja niiden eri ilmaisukeinoja. Tunteiden säätelyssä on kyse siitä, millä tavalla lapsi hallitsee tunnereaktioidensa voimakkuuden ja käyttäytymisensä. Näillä taidoilla lapsi oppii suhteuttamaan toimintaansa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. (Neitola & Koivula, 2020, s. 29–30.) Lisäksi tunnetaitoihin kuuluu empatiakyky, joka tarkoittaa muiden ihmisten tunteiden ja ajatusten havainnointia sekä oman toiminnan seurauksien arviointia (Nurmi ym., 2014, s. 61).

Perustunteiden ja niiden tunnistamisen harjoittelu alkaa yhden-kahden vuoden iässä, kun taas neljä-viisivuotias alkaa tunnistaa muitakin tunteita (Neitola & Koivula, 2020, s. 30). Kaksivuotiaalla alkaa oma tahto kehittyä, ja tätä vaihetta kutsutaan uhmaiäksi. Joillakin lapsilla uhmaikä on melkein huomaamatonta, mutta joillakin se esiintyy hyvinkin vahvana. Lapsi kokee suuria tunteita, joita hän ei osaa vielä kuvailla ja hallita, jolloin ne purkautuvat hallitsemattomasti. Uhmaikä alkaa useilla lapsilla helpottaa kolmevuotiaana. (Mannerheimin lastensuojeluliitto, 2019.) Samoihin aikoihin lapsen kieli kehittyy nopeasti, joten hän oppii tunnesanastoa ja tunteiden käsittelyä kielellisesti. Kolmevuotias ymmärtää, millaisia tunteita toisissa ihmisissä tyypillisesti herää missäkin tilanteessa, mutta ei sitä, että kaikki ihmiset eivät koe samoja tunteita samantilaisissa tilanteissa. (Nummenmaa, 2010, s. 174.)

3.1.2 Kaveritaidot

Kaveritaidot eli vertaissuhdetaidot ovat niitä vuorovaikutustaitoja, joita lapsi tarvitsee solmiakseen kaverisuhteita muihin lapsiin eli vertaisiin ja toimiakseen niissä. Tällaisia taitoja ovat ryhmässä toimimisen taidot, vuorovaikutuksen ylläpitämisen ja vertaisten tukemisen taidot, vuorovaikutukseen liittymisen taidot sekä toisten huomioon ottamisen taidot. Ryhmässä toimiminen vaatii esimerkiksi sääntöjen noudattamista ja tilanteenmukaista käyttäytymistä. Vuorovaikutuksen ylläpitämistä ja vertaisten tukemista ovat nimensä mukaisesti toisten tukeminen, kyky hallita ristiriitoja sekä palautteen antaminen ja vastaanottaminen. Vuorovaikutukseen liittymisen taitoja taas ovat halukkuus tutustua muihin ja kyky liittyä leikkiin. Toisten huomioon ottamista ovat

ystävällisyyden osoitukset ja kyky tehdä kompromisseja. (Laaksonen & Repo, 2017, s. 6–7.) Kaikkien näiden taitojen taustalla ovat tunnetaidot ja erityisesti empatiakyky (Nurmi ym., 2014, s. 61).

Kaveritaitojen osaamistaso vaihtelee yksilöllisesti. On myös mahdollista, että lapsi hallitsee jonkin kaveritaitojen osa-alueen hyvin, mutta toisen osa-alueen huonosti. Näitä taitoja voidaan kuitenkin harjoitella, ja niissä voi kehittyä kuten missä tahansa muussakin taidossa. Kaveritaitojen hallitseminen on tärkeää, sillä ne ovat yhteydessä lapsen kasvuun, kehitykseen ja oppimiseen. Huonot kaveritaidot aiheuttavat haasteita lasten välisissä suhteissa, jolloin voi syntyä lisää ongelmia. Pahimmillaan haasteet näkyvät vielä aikuisiänkin oireiluna. Hyvät kaveritaidot ja niiden myötä hyvät ihmissuhteet tuottavat lapselle positiivisia kokemuksia ja vahvistavat esimerkiksi lapsen minätuntemusta. (Laaksonen & Repo, 2017, s. 5, 7, 11–12.) Hyvät kaverisuhteet vahvistavat myös lapsen itsearvostusta, edistävät sosiaalisten ja emotionaalisten valmiuksien omaksumista ja toimivat voimavaroina (Haapsalo ym., 2016, s. 75).

Kaksivuotias on jo kiinnostunut toisten lasten seurasta, mutta hänen kaveritaitonsa eivät ole vielä kehittyneet. Tämän takia leikkiessä voi tapahtua vielä esimerkiksi lyömistä ja lelujen ottamista toisen kädestä, vaikka muuten leikki sujuisikin hyvin. Lapsi ei vielä nimittäin täysin ymmärrä muiden ihmisten tunteita ja ajatuksia eikä näin ollen osaa ottaa niitä huomioon. Kolmevuotias osaa jo jonkin verran huomioda muiden ajatuksia ja tunteita. Hän saattaa esimerkiksi lohduttaa toista ja jakaa lelujaan. (Mannerheimin lastensuojeluliitto, 2017.) Samassa ikävaiheessa lapsi alkaa matkia muita ihmisiä, jolloin hän oppii erilaisia tapoja toimia. Tätä kutsutaan sosiaalisesti oppimiseksi. Lapsi myös alkaa pikkuhiljaa noudattaa sääntöjä ja ymmärtää, millainen sosiaalinen käyttäytyminen on hyväksyttävää ja millainen ei. (Aro, 2011, s. 24.)

3.2 Aikuisen rooli taitojen kehityksen tukemisessa

3.2.1 Tunteet tutuiksi

Lapsi tarvitsee aikuisen apua tunnetaitojen tunnistamiseksi ja hallitsemiseksi. Tämä koskee sekä lapsen vanhempia että muita aikuisia, jotka ovat lapsen kanssa

tekemisissä. Aikuisen tehtävänä on toimia tunnetaitojen mallina ja antaa lapselle mahdollisuus tunteiden jakamiseen olemalla läsnä lapsen arjessa. Lapsen on tärkeä saada kokea, näyttää ja vastaanottaa erilaisia tunteita. Aikuinen on se, joka auttaa lasta nimeämään tunteen ja kertoo, millaisesta tunteesta on kyse. Näin lapsi oppii, mistä tunteet aiheutuvat. (Isokorpi, 2004, s.127–129.) Selityksen löytäminen tunteelle rauhoittaa ja lieventää sen kokemista (Marjamäki ym., 2015, s. 56).

Tunnetaitojen mallina toimiminen tarkoittaa, että aikuisen kyky ilmaista, sanoittaa ja hallita tunteensa ja tunnekuohunsa opettaa lapselle enemmän kuin tuhat sanaa. Aikuisen tehtävänä myös on opettaa lapselle käyttäytymisen säätelyä eli sopivaa tunteiden osoittamista ja tunteiden vallassa toimimista. Lapsen on tärkeä oppia, että hän saa kokea kaikenlaisia tunteita ja hänet hyväksytään tunteistaan huolimatta, mutta juuri niiden ilmaisuun tulee kiinnittää huomiota. (Marjamäki ym., 2015, s. 55–56.) Uhmaikäisen ja tunteiden myllerryksessä olevan lapsen kanssa aikuisen tehtävänä on pysyä rauhallisena ja toimia määrätietoisesti. Tärkeää on, että lapsi kokee olevansa rakastettu kiukkuisenakin. Samalla lapsen itsetuntemus ja minäkäsitys rakentuu, ja hän oppii, millainen käytös on hyväksyttävää ja millainen ei. (Mannerheimin lastensuojeluliitto, 2019.)

Aikuinen voi yhdessä lapsen kanssa etsiä hyvät keinot vaikeiden tunteiden ilmaisemiseen ja purkamiseen. Tärkeintä on, että aikuinen tarjoaa lapselle lämpimän sylin ja lohdutusta sekä viestittää hänelle, että hyväksyy hänet sellaisena kuin hän on. On muistettava, että lapsen tunnetta ei saa vähätellä, häntä ei saa syyllistää eikä häntä saa jättää yksin tunteensa kanssa. Vaikeiden tunteiden äärellä aikuinen luo lapselle turvaa ja auttaa lasta siirtymään tunteesta eteenpäin. Joskus voi olla tarpeen huolehtia, ettei lapsi suuretele tunnetta liikaa. (Haapsalo ym., 2016, s. 43–45.) Koska lapsi voi ilmaista jonkin tunteen toisen tunteen kautta (sekundaarinen tunne), on aikuisen tärkeä oppia näkemään, mistä tunteesta on oikeasti kyse. Kun lapsi oppii ilmaisemaan tunteensa oikein, välittyy hänelle kokemus siitä, että hänet on ymmärretty ja hän on arvokas kaikkine tunteineen. (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 80)

Tunnetaitojen harjoittelu vaatii, että aikuinen on virittäytynyt lapseen ja tilanteeseen. Vain olemalla aidosti läsnä hän voi auttaa lasta säätelemään ja ilmaisemaan tunteitaan. On myös oleellista, miten aikuinen asennoituu tunteisiin ja reagoi niihin. (Kanninen &

Sigfrids, 2012, s. 82.) Sensitiivinen aikuinen pystyy reagoimaan lapsen tunnetasolla ja osaa sekä ilmaista positiivisia tunteita että hallita negatiivisia tunteita. Tunteiden ilmaisun tulee olla aitoa, sillä lapsi pystyy aistimaan, milloin aikuisen tunneilmaisu on epäaitoa. Positiivisia tunneilmaisuja ovat esimerkiksi lämmin hymy, ääni, katse ja kosketus. Negatiivisten tunteiden hallintaan liittyy esimerkiksi se, että aikuinen osaa hillitä suuttumustaan ja kiukustumisen sijaan hän sanoittaa lapselle, miltä hänestä tuntuu. Aikuisen on myös tärkeä auttaa lasta selvittämään vaikeita tilanteita, jos tämä on vaikka satuttanut toista laista. Lapsi peilaa aikuisen kautta omia tunnekokemuksiaan, mikä auttaa tunnesäätelyn oppimisessa. (Salo, 2012, s. 92–93.)

Sekä lapsen vanhemmat että varhaiskasvatuksen työntekijä voivat samoilla keinoilla tukea lasta tunteidensa kanssa. Läsnä oleminen sekä tunteiden osoittaminen, salliminen ja niistä puhuminen ovat hyvä perusta. Lapsi saa kokea kaikkia tunteita, mutta hänen tunnekuohuinen käyttäytymisensä voi tarvita ohjausta. Aikuisen on myös hyvä nähdä, mitä kaikkea lapsen tunteiden takana on, ja mistä ne ovat syntyneet. On tärkeä välttää lapsen negatiivisten tunteiden mukaan lähtemistä. Jos näin kuitenkin käy, tilanteen selvittäminen ja anteeksi pyytäminen toimivat hyvänä esimerkkinä lapselle siitä, miten kuuluu toimia. (Marjamäki ym., 2015, s. 58.) On muistettava, että tunnetaitojen harjoittelu varhaiskasvatusryhmässä on lapselle uusi kokemus, vaikka hän olisikin harjoitellut niitä kotona. Ryhmässä lapsi oppii, että muutkin lapset kokevat ja ilmaisevat samanlaisia tunteita, kukin omalla tavallaan. Tämä kehittää omalta osaltaan empatiakykyä. (Isokorpi, 2004, s. 136.)

Päiväkodin työntekijä voi tukea lapsen ja vanhempien välistä tunnesuhdetta toimimalla sensitiivisesti vanhempia kohtaan. Konkreettisia keinoja ovat myönteisen tunneyhteyden luominen vanhempiin, vaikeissa tilanteissa tukena oleminen, vanhemmuuden perustehtävän tukeminen, myönteisen palautteen antaminen onnistumisista ja lapsesta sekä kuunteleminen. Näin myös vanhemman oma sensitiivisyys ja havainnointikyky lasta kohtaan voi vahvistua. (Salo, 2012, s. 99–100.) Lisäksi vanhemmuutta voidaan tukea tarjoamalla tietoa lapsen tarpeista ja kehitysvaiheista sekä siitä, mistä vanhemmat voivat saada apua ja tukea, jos he kokevat ne tarpeellisiksi (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 133–134).

3.2.2 Apua kaveritaitoihin

Lapsen havainnointi ja tieto tämän kyvyistä ja osaamisesta ovat olennaista kaveritaitojen harjoittelussa. Havainnoimalla aikuinen pystyy kiinnittämään huomiota siihen, missä taidoissa lapsi tarvitsee tukea. (Neitola, 2013, s.122.) Jotta aikuinen voi tukea kaveritaitojen kehittymistä, hänellä tulee olla tietoa siitä, mitä taitoja lapsi jo osaa ja mitä hänen täytyy vielä harjoitella. Lisäksi aikuiselta vaaditaan tunnetaitoja ja erityisesti negatiivisten tunteiden hallintaa. (Laaksonen & Repo, 2017, s. 7–10.) Lapsi oppii kaveritaitoja myös seuraamalla ja jäljittelemällä aikuisen toimintaa ja käyttäytymistä. Siksi aikuisen käytöksen tulee olla yhdenmukainen sen kanssa, millaista käytöstä lapselta vaaditaan. (Marjanen ym., 2013, s. 69.)

Kaveritaitoja voidaan harjoitella sekä päivän aikana arkisissa tilanteissa että niiden harjoitteluun varatuissa tuokioissa. Harjoittelussa on tärkeä muistaa, että aikuisen tehtävänä on tukea lasta ja antaa hänelle mahdollisuus pohtia, keksiä ja ratkaista kysymyksiä. (Laaksonen & Repo, 2017, s. 38.) Leikkitilanteissa aikuinen voi kysyä lapselta, kenen kanssa ja mitä hän on ajatellut leikkiä tai ohjeistaa lasta pyytämään toista lasta leikkiin. Tätä voidaan myös harjoitella niin, että lapsi tulee leikisti pyytämään aikuista leikkiin. Lisäksi aikuinen voi itse tehdä leikkialoitteita niin, että pyytää lapsia mukaan yhteiseen leikkiin. (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 184.) Ristiriitatilanteissa aikuisen on hyvä auttaa, ja hän voi tarjota vaihtoehtoja leikin etenemiselle (Nurmi ym., 2014, s. 62). On kuitenkin muistettava, että kaveritaitoja harjoitellessa aikuinen ei saa tehdä asioita lapsen puolesta (Laaksonen & Repo, 2017, s. 56).

Lapsen luonne vaikuttaa siihen, millaista tukea hän voi aikuiselta tarvita. Sosiaalinen ja ulospäin suuntautunut lapsi voi ajautua konflikteihin, jolloin aikuinen voi auttaa lasta välttämään niitä. Jos taas lapsi on ujo eikä hänellä ole uskallusta olla muiden lasten seurassa, vaikka haluaisikin, voi aikuinen olla hänen tukenaan vaikeissa tilanteissa ja rohkaista häntä liittymään muiden leikkeihin. Aikuinen voi muutenkin havainnollistaa ja näyttää konkreettisesti lapselle, miten hänen olisi hyvä toimia missäkin tilanteessa. Esimerkiksi aikuinen voi yhdessä lapsen kanssa mennä lohduttamaan tai auttamaan toista lasta. (Marjamäki ym., 2015, s. 65–66.) Lapsen toimiessa väärin aikuisen tulee sanoilla ja teoilla näyttää, miksi niin ei saa tehdä ja miten kuuluu toimia. Jos esimerkiksi lapsi ottaa lelun toisen lapsen kädestä, se palautetaan takaisin, vaikka

lapsi protestoisi, ja hänelle kerrotaan, ettei kädestä saa ottaa mitään. (Mannerheimin lastensuojeluliitto, 2017.)

Kaveritaitojen harjoittelu lähtee kotoa. Vanhempien kasvatustyyli vaikuttaa siihen, millaista tukea lapsi saa. Avoin ja keskusteleva suhde vanhempien ja päiväkodin työntekijöiden välillä tarjoaa molemmille osapuolille tietoa lapsesta ja hänen toimintatavoistaan ja sosiaalisista taidoistaan sekä kotona että ryhmässä (Haapsalo ym., 2016, s. 25). Päiväkodissa työntekijöiden väliset suhteet heijastuvat lapsiryhmään. Myönteinen vuorovaikutus ja positiivinen ilmapiiri aikuisten kesken näyttäytyy samanlaisena myös lasten kesken. Jos taas aikuisten välillä esiintyy ristiriitoja ja ilmapiiri on huono, se näkyy lasten käyttäytymispulmina ja jopa epäammattillisena toimintana. (Laaksonen & Repo, 2017, s. 19.)

Pieni lapsi vasta harjoittelee kaveritaitoja, joten on normaalia, ettei hän heti osaa toimia oikein kaikissa ihmissuhteissa. Taidot kehittyvät hiljalleen, ja se voi kestää jopa koko loppuelämän. Harjoitteluvaiheessa lapsi tarvitsee runsaasti ohjausta, joten ei pidä olettaa, että epäsosiaalinen käytös korjaantuisi itsestään. Lapselle suuttuminen huonosta käytöksestä ei myöskään auta, vaan ohjauksen tulee olla rauhallista ja napakkaa. (Juusola, 2017, s. 33.) Kaveritaitojen harjoittelussa kannustaminen ja positiivisen palautteen antaminen ovat tärkeitä (Kanninen & Sigfrids, 2012, s. 179–180). Helposti kuitenkin käy niin, että lapsi saa kielteistä palautetta toiminnastaan, mutta myönteisen palautteen antaminen unohtuu silloin, kun toiminta on odotettua ja toivottua. Tämä on tärkeä tiedostaa, sillä lapsi oppii parhaiten positiivisuuden kautta. (Peitso & Närhi, 2011, s. 175.)

4 KIRJALLISUUS, TUNTEET JA IHMISSUHTEET

Tunnetaitojen harjoittelussa leikki ja kirjallisuus ovat hyviä keinoja (Isokorpi, 2004, s. 127). Tarinoissa käsiteltävät tunteet herättävät lapsessakin tunnekokemuksen. Tällainen tunteiden käsittely auttaa lasta luomaan mielikuvia erilaisista tilanteista ja on samalla turvallista, sillä lapsi tietää, etteivät tarinat ole totta. (Marjamäki ym., 2015,

s.15.) Ne tarjoavat helpotusta ja lohtua sekä toimivat ikään kuin lapsen tunteiden ja kokemusten näyttämönä, jolloin lapsi pystyy käsittelemään niitä ”ulkopuolisena”. Sadut voivat myös kirvoittaa keskustelua ja rohkaista lasta jakamaan tunteitaan ja kokemuksiaan. (Haapsalo ym., 2016, s. 45.) Tarinan henkilön selviytyminen haastavista tunteista luo lapselle uskoa siihen, että hänkin voi selvitä niistä tosielämässä (Marjamäki ym., 2015, s. 15). Myös lapsen empatiakyky ja kyky tulla toimeen muiden ihmisten kanssa kehittyvät, sillä lukeminen kasvattaa muun sanavaraston lisäksi tunnesanastoa ja lisää lapsen sanavalmiutta toimia tilanteissa (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 50).

Nykyään tarinoissa näytetään avoimesti tunteita, ja lapsen ja vanhemman suhde säilyy hyvänä vaikeidenkin tunteiden edessä, mikä toimii hyvänä esimerkkinä lapsille. Kirjojen tapahtumat voivat olla hyvinkin todenmukaisia esimerkiksi lapsen ja vanhemman molemminpuolisine kiukutteluineen, ja lopussa tilanne aina ratkeaa jollain tavalla ja kääntyy hyväksi. Aikuinenkin voi siis saada tarinasta lohtua itselleen, kun hän huomaa, että hänenkin on lupa tuntea kaikkia tunteita, ja tilanteisiin löytyy ratkaisut. (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 50–51.)

Lapsi voi haluta, että hänelle luetaan samaa kirjaa aina uudestaan ja uudestaan. Se voi johtua siitä, että kirja käsittelee jotain erityistä, lapsen elämässä parhaillaan tapahtuvaa asiaa. Tarinaan samaistuminen puolestaan auttaa lasta käsittelemään ja ymmärtämään kyseistä asiaa. Lisäksi tuttu kirja luo turvallisuutta ja hyvää oloa lapsessa, mikä on kehityksen kannalta tärkeää. (Suvilehto, 2020, s. 74, 76.) Tutun kirjan ennakoitavuus auttaa lasta jäsentämään ympäristöään, joka voi olla lapselle uusi, vieras ja jopa kaoottinen. Kirjan tapahtumien ja sisällön muistaminen luo lapselle onnistumisen kokemuksen. (Pörsti, 2019, s. 35.)

Kirjoista heräävä keskustelu on lapselle oiva paikka harjoitella muiden huomioimista ja oman vuoronsa odottamista (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 66). Vuorovaikutuksellisella lukemisella onkin tärkeä rooli sosiaalisten taitojen kehittymisessä (Suvilehto, 2020, s.76). Lapselta voi kirjan lukemisen lomassa kysellä, miltä jostain hahmosta mahtaa tuntua, mitä tapahtuu seuraavaksi ja mitä lapsi itse tekisi kirjan kuvaamassa tilanteessa. Samalla lapsen ja vanhemman välinen suhde vahvistuu, ja lapsi oppii keskustelutaitoja. (Juusola, 2017, s. 28–29.)

Tarinan kiinnostavat elementit herättävät lapsessa tulkintoja ja muistuttavat oman elämän tapahtumista ja kokemuksista. Lapsi yhdistää ne omaksi tarinakseen, jolloin siitä tulee hänelle merkityksellinen. Näitä merkityksellisiä elementtejä lapsi voi soveltaa omaan elämäänsä, mikä voi muuttaa hänen käytöstään. (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 116.) Tarinoissa hyvällä ja huonolla käytöksellä on myös hyvät ja huonot seurauksensa, joten lapsi huomaa, millainen käytös on kannattavaa ja millainen ei. Lapsi nimittäin näkee, miltä kirjan hahmosta tuntuu ystävällisen teon ja ilkeän teon jälkeen. (Ylönen, 2000, s. 28, 63.)

5 OPINNÄYTETYÖN PROSESSI

5.1 Lähtökohdat ja toimeksiantaja

Opinnäytetyöni tarkoituksena on tuottaa varhaiskasvatuksen työntekijöille ja perheille opas siitä, miten lasten tunne- ja kaveritaitojen kehittymistä voi tukea kirjallisuuden avulla. Kirjallisuudella tarkoitan sekä lasten satuja että aikuisille suunnattua tietokirjallisuutta. Oppaan tuottamisen taustalla on oman kiinnostuneisuuteni lisäksi fakta lapsille lukemisen tärkeydestä ja työelämän tarve. Minua on aina kiinnostanut kirjallisuus ja lukeminen ja pidän satujen lukemisesta lapsille, joten halusin lähteä tekemään opinnäytetyötä näistä lähtökohdista. Aiheen valintaan vaikutti myös se, että lapsille lukemisella on suuri merkitys heidän kehityksensä kannalta. Tavoitteena opinnäytetyölläni on, että opasta käytettäisiin niin päiväkotiryhmän arjessa kuin kotona niin, että työntekijät ja vanhemmat voivat valita listasta sopivan sadun, jonka lainata kirjastosta tai ostaa kaupasta. Tavoitteena on myös, että lukuhetkien määrä kasvaisi sekä kotona että ryhmän arjessa. Tätä en kuitenkaan lähde erikseen tutkimaan.

Opinnäytetyöni toimeksiantaja on Raumalla sijaitsevan Kaivopuiston päiväkodin 2–4-vuotiaiden ryhmä Hillat, jossa olin työharjoittelussa syksyllä 2020. Päiväkodissa on yhteensä 6 ryhmää, joista yksi on integroitu pienryhmä, yksi alle 3-vuotiaiden lasten ryhmä ja loput kolme 3–5-vuotiaiden ryhmiä. Hilloissa työskentelee yksi

varhaiskasvatuksen opettaja ja kaksi lastenhoitajaa. Kaudella 2020–2021 ryhmän ikäjakauma oli hyvin tasainen, mutta syksyllä 2021 ryhmään oli tullut paljon alle 3-vuotiaita.

5.2 Toiminnallinen opinnäytetyö

Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on muun muassa ohjeistaa ja opastaa käytännön toimintaa. Sillä on monenlaisia toteutustapoja, kuten opas, kansio tai tapahtuma. Toteutustapa valikoituu kohderyhmän ja koulutusalan mukaan. (Vilkkä & Airaksinen, 2003, s. 9.) Tämä opinnäytetyö on siis toiminnallinen, sillä sen toteutustapana on oppaan tekeminen. Opasta tehdessä on tärkeää muistaa lähdekriittisyys ja sisällön muoto. Lähteiden on oltava ajantasaisia, oikeita ja luotettavia, ja niistä tulee tekstillisesti muodostua kohderyhmälle ymmärrettävä sisältö. Toteutuksen lisäksi toiminnalliseen opinnäytetyöhön sisältyy aina raportti. Siinä avataan koko opinnäytetyöprosessi, pohditaan tuloksia ja johtopäätöksiä sekä arvioidaan prosessia, toteutusta ja omaa oppimista. (Vilkkä & Airaksinen, 2003, s. 53, 65.)

5.3 Prosessin eteneminen

Opinnäytetyöprosessi alkoi syksyllä 2020. Aloin pohtia työn aihetta ja mieleeni juolahti heti, että haluan sen liittyvän lapsille lukemiseen ja sen tärkeyteen. Otin asian puheeksi työharjoittelupaikkani Kaivopuiston päiväkodin ryhmässä ja ehdotin ryhmän työntekijöille yhteistyötä. He suostuivat, sillä he kokevat satujen lukemisen merkitykselliseksi, ja he haluaisivatkin lisätä lukemisen määrää ryhmän arjessa. Heiltä tuli toive tunne- ja kaveritaitojen liittämistä työhön jollain tapaa, joten mietimme yhdessä, miten nämä aiheet saisi yhdistettyä. He myös mainitsivat, että työn tuotoksena syntyvän oppaan voisi jakaa vanhemmillekin. Monet ryhmän lapset harjoittelevat tunne- ja kaveritaitoja ja vahvaakin uhmaikää esiintyy, joten vanhemmat kaipaisivat tietoa lapsen tunteiden kehityksestä ja apua sen tukemiseen. Ryhmässä näiden taitojen harjoittelu on ajankohontaista, sillä lapset eivät vielä oikein osaa leikkiä yhdessä, ottaa muita huomioon ja muodostaa kaverisuhteita.

Seuraavaksi aloin etsiä lähteitä ja kirjoittaa samalla opinnäytetyösuunnitelmaa, joka valmistui tammikuussa 2021. Lähteiden etsintään käytin Google, Google Scholaria ja

Satakirjastojen sivuja. Tiesin, millaisilla kriteereillä lähteitä piti etsiä ja valita, sillä olen jo aiemmin tehnyt yhden opinnäytetyön. Kävin lähteet läpi huolellisesti, joten kirjoittamiseen kului aikaa, ja sain työn teoriaosuuden valmiiksi toukokuussa 2021. Suunnitelmana oli, että olisin tehnyt opasta teoriaosuuden kirjoittamisen rinnalla, mutta sen kirjoittaminen oli sen verran työlästä, ettei oppaalle jäänyt enää aikaa. Kesän 2021 pidin taukoa kirjoittamisesta omien, kiireisten aikataulujeni vuoksi. Elokuun lopussa jatkoin prosessia ja otin yhteyttä puhelimitse toimeksiantajaan kyselläkseni kuulumisia. Samalla kysyin toiveita oppaan ulkonäöllisistä ja sisällöllisistä asioista, mutta heillä ei ollut mitään toiveita. Puhe-
lun aikana selvisi, että ryhmän rakenne oli muuttunut viime syksystä. Aiemmin ikä-
kauma oli 2–4-vuotiaat, mutta nyt se on 1–3-vuotiaat, joista alle 2-vuotiaita on enemmistö.

Syyskuussa 2021 aloitin oppaan tekemisen ja jatkoin raportin kirjoittamista. Oppaan teoriasisältö valmistui nopeasti, mutta kirjojen valitsemiseen meni yllättävän paljon aikaa. Tämä johtui kahdesta syystä. Ensinnäkin pääsin käymään Raumalla vain viikonloppuisin omien töideni takia ja toiseksi en löytänyt Rauman pääkirjastosta kaikkia kirjoja, vaan jouduin käymään myös Kourujärven ja Pyynpään kirjastoissa. Kirjoista oli kuitenkin helppo karsia pois ne, jotka olivat selkeästi yli 3-vuotiaiden kirjoja. Lopulta opas valmistui lokakuussa.

6 OPINNÄYTETYÖN TUOTOS ELI OPAS

6.1 Suunnittelu

Suunnitteluvaiheessa ajatuksena oli, että opas tulisi sisältämään hieman teoriaa tunnetaidoista, kaveritaidoista ja lapselle ääneen lukemisen vaikutuksista. Teoria pohjautuisi opinnäytetyön teoriaosuuteen tiiviimpään ja yksinkertaisempaan muotoon muutettuna. Sen lisäksi oppaassa olisi lista tunne- ja kaveritaitoja käsittelevistä lastenkirjoista sekä näiden taitojen kehitystä käsittelevistä aikuisten tietokirjoista vanhemmille luettaviksi. Kirjojen etsiminen ja valikoiminen tapahtuu Satakirjastojen verkkosivujen kautta, sillä tarkoituksena on, että kaikki oppaan kirjat olisivat lainattavissa kirjastosta, erityisesti Rauman alueen kirjastoista (pääkirjasto, Pyynpään kirjasto, Kourujärven kirjasto, kirjastoauto, Lapin kirjasto ja Kodisjoen kirjasto). Kirjat löydettyäni menen

paikan päälle Rauman pääkirjastoon, jossa on laajin valikoima, käymään kirjat läpi ja valitsemaan niiden joukosta sopivat.

6.2 Sisältö ja toteutus

Opas on tehty Microsoft Word-ohjelmalla A5-muotoon, ja se sisältää teoretietoa lapsen tunne- ja kaveritaidoista ja niiden tukemisesta, lapselle lukemisen tärkeydestä sekä lukuhetkien pitämisestä. Teoria pohjautuu opinnäytetyöraporttiin, mutta on muutettu lukijaystävällisiksi knoppitiedoiksi. Niitä on piristetty kuvilla, jotka on otettu ilmaiselta Pixabay-sivustolta. Opas sisältää myös listat tunnetaitoja ja kaveritaitoja käsittelevistä lastenkirjoista sekä niihin liittyvistä aikuisten tietokirjoista. Kirjojen valinnassa käytin pääasiassa Satakirjastojen verkkosivuja. Haun kautta listasin kirjoja ja käyttämäni hakusanat olivat 'tunnetaidot', 'kaveritaidot', 'sosiaaliset taidot', 'ystävyyt' ja 'tunteet'. Etsin kirjoja myös Tunnetaitoja lapsille -sivustolta, ja sieltä löytämistäni kirjoista vielä tarkistin, olivatko ne saatavilla Satakirjastoissa. Tässä kohtaa karsimiskriteerinä oli ainoastaan kirjan sijainti eli sitä piti löytyä jostain Rauman kirjastosta. Listan tehtyäni menin paikan päälle Rauman pääkirjastoon, jotta voisin selata kirjat läpi ja karsia niistä kohderyhmälle (eli alle 3-vuotiaille) sopimattomat pois. Kriteereinä olivat pieni sivumäärä (mielellään alle 25 sivua), tekstin mahdollisimman vähäinen määrä ja runsas kuvitus. Kriteerit pohjautuivat teoretietoon ja omiin työharjoittelussa saamiini havaintoihini. Pääkirjaston lisäksi jouduin käymään Kourujärven ja Pyynpään kirjastoissa, sillä suurin osa pääkirjaston kirjoista oli lainassa.

6.3 Pilotointi

Suunnitelmissa oli, että opasta pilotoisi sekä ryhmän työntekijät että lasten vanhemmat. Olin työntekijöihin yhteydessä puhelimitse ja sovimme tavan, jolla lähettäisin oppaan heille – tässä tapauksessa sähköpostitse. Annoin pilotoinnille aikaa kuukauden vuoden 2021 loka-marraskuun aikana, sillä ajattelin, että siinä ajassa perheetkin ehtisivät siihen tutustua. Pyysin työntekijöitä antamaan minulle heiltä ja perheiltä tulevaa palautetta sähköpostitse oppaan sisällöstä, ulkonäöstä ja käytettävyydestä. Perheitä ei kuitenkaan saatu pilotointiin mukaan, sillä työntekijät eivät ehtineet kannustamaan heitä kokeilemaan opasta, joten palaute tuli vain ryhmän työntekijöiltä.

Sain työntekijöiltä hyvää palautetta, ja heidän mielestään opas oli kokonaisuudessaan onnistunut. Ulkonäöllisesti se miellytti silmää: värimaailma oli sopivan pehmeä, fontti oli tekstiin sopiva ja yleisesti ottaen opas oli selkeä. Kansi houkutteli lukemaan, sivujen reunat raamittivat hyvin tekstiä ja tekstin määrä oli sopiva. Kuvien määrä oli hyvä, ne selkiyttivät asiaa ja tekivät oppaalle ammattimaisen sävyn. Sisällöllisesti oppaassa oli paljon työntekijöille tuttuja asioita, mutta he kokivat saaneensa siitä hyviä vinkkejä ja muistutuksia, esimerkiksi lasten mahdollisuudesta valita luettava kirja. Kirjavinkit olivat heidän mielestään todella hyviä, ja he aikovatkin hyödyntää niitä erityisesti ystävänäpäivänä. Työntekijät olivat myös sitä mieltä, että opas toimii hyvänä alustuksena vanhemmille lapsen tunteiden ymmärtämisessä ja tukemisessa sekä satujen lukemisen aloittamisessa.

7 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessi käynnistyi syksyllä 2020 aiheen valinnalla ja melko nopeasti tiesin, mistä aiheesta haluan työni tehdä. Ennen yhteydenottoa toimeksiantajaan pohdin, että olisi mielenkiintoista tehdä kirjallisuuskatsaus. Olin nimittäin jo aiemmassa tutkinnossani tehnyt toiminnallisen opinnäytetyön, jossa tein oppaan. Suunnitelma kuitenkin vaihtui oppaan tekemiseen juteltuani toimeksiantajan kanssa, sillä se vastasi työelämän tarpeeseen. Ensimmäisestä opinnäytetyöstäni viisastuneena asetin itselleni viitteelliset ja väljät aikataulut, jotta voisin tehdä työtä rauhassa ja se saisi valmistua omalla painollaan. Tämä sopi toimeksiantajallekin, onhan aihe ajankohtainen oikeastaan aina.

Prosessi sujui kivuttomasti, sillä se oli entuudestaan tuttu. Tiesin, mitä missäkin vaiheessa tapahtuu, ja miten minun kannattaisi raporttia työstä. Osasin ennakoida, miten suuresta työmäärästä tulee olemaan kyse, joten pystyin ottamaan sen huomioon jo suunnitteluvaiheessa. Väljät aikataulut olivat pelastus, sillä ne vähensivät työn aiheuttamaa kuormitusta huomattavasti. Mielestäni oli myös järkevää kysyä toimeksiantajaksi sellaista paikkaa, joka oli minulle tuttu. Työharjoittelun myötä päiväkotiryhmän

työntekijät tunsivat minut, joten yhteistyö oli alusta asti saumatonta ja helppoa. Raportin kirjoittaminen oli sujuvaa, sillä aiheeseen liittyviä lähteitä löytyi hyvin, ja niitä pystyi yhdistelemään.

Työtä tehdessäni opin omasta tekemisestäni sen, että luulo ei ole tiedon väärä, vaan aina kannattaa tarkistaa asiat ennen kuin tekee. Tein nimittäin pariin otteeseen turhaa työtä, kun luulin tekeväni niin kuin piti tai en ajatellut asiaa loppuun asti. Ensimmäisessä opinnäytetyössäni piti tehdä tutkimuslupahakemus Rauman kaupungille, vaikka kyseessä oli toiminnallinen opinnäytetyö. Oletin siis, että sellainen pitää tälläkin kertaa tehdä, mutta sen tehtyäni ja vastausta tovin odoteltuani selvisikin, ettei olisi tarvinnut. Toisen turhan työn tein siinä, kun lähdin kirjastoon valitsemaan oppaaseen tulevia kirjoja tarkistamatta, olivatko listaamani kirjat saatavilla tai lainattavissa Rauman pääkirjastossa. En löytänyt kuin murto-osan kirjoista, joten jouduin palaamaan toisena päivänä pääkirjastoon ja käymään myös Kourujärven ja Pyynpään kirjastoissa tarkistetuani, että suurin osa kirjoista löytyisi niiden hyllyistä.

Ammatillisesti opin paljon uutta prosessin aikana. Minulla ei ollut etukäteen juurikaan tietoa työni aiheesta, vaikka olenkin siitä kiinnostunut. Tiesin vain sen, että lukemisella on suuri merkitys lapsen kehitykseen, mutta mitään faktatietoa en olisi sen pohjaksi osannut kertoa. Tunne- ja kaveritaidoista tiesin jonkin verran, mutta tietämykseni kyllä syventyi työn tekemisen aikana. Koen saaneeni runsaasti tärkeää tietoa lapsen kasvattamisen ja kehityksen tukemisen tueksi, oli kyseessä tulevaisuudessa sitten työnkuvani tai oma lapseni. Kaikkein tärkeintä antia olivat mielestäni käytännön vinkit, joita lähdemateriaaleista löytyi hyvin. Nyt tiedän, mitä minun tulee konkreettisesti tehdä, kun esimerkiksi pidän lapsille lukutuokiota tai autan kiukustunutta, tunnemyrskyn kourissa olevaa lasta. Tämä lisää ammatillista itseluottamustani valtavasta, ja koen sen ansiosta olevani entistä valmiimpi toimimaan sosiaalialan ja varhaiskasvatuksen ammattilaisena työelämässä. Käytännön vinkkien ohella minulle tärkein henkilökohtainen sisäistys ja oivallus oli, millainen vanhempi ja kasvattaja haluan tulevaisuudessa olla.

Olen tyytyväinen työhöni kokonaisuutena, ja oppaasta tuli juuri sellainen kuin suunnittelin. Opin paljon uutta tästä tärkeästä ja sydäntäni lähellä olevasta aiheesta ja toivon voivani hyödyntää sitä tulevaisuudessa. Myös toimeksiantaja oli tyytyväinen

oppaaseen. On vain harmi, ettei opasta saatu jaettua perheille, sillä heidän palautteensa olisi ollut yhtä arvokas kuin työntekijöiden. Ehkä pidempi pilotointiaika olisi auttanut asiaa? On kuitenkin hyvä, jos perheet innostuvat hyödyntämään opasta vielä myöhemmin. Sitä voisivat käyttää myös muut päiväkodin ryhmät, joissa on alle 3–4-vuotiaita, sekä näiden lasten vanhemmat. Opas onkin kuulemma herättänyt kiinnostusta, sillä se on kaikkien nähtävillä ryhmän ilmoitustaululla.

LÄHTEET

Aerila, J. & Sarmavuori, K. (2010). Kuvakirjat ja sadut porttina kirjallisuuden maailmaan ja osana varhaiskasvatusta. Teoksessa R. Korhonen, M. Rönkkö & J. Aerila (toim.), *Pienet oppimassa: Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen* (31–44). Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos, Rauman yksikkö.

Aerila, J. & Kauppinen, M. (2021). *Kirjasta kaveri: Sytykkeitä lukijaksi kasvamiin.* PS-kustannus.

Aro, T. (2011). Itsesäätelytaitojen kehitys ja biologinen perusta. Teoksessa T. Aro & M. Laakso (toim.), *Taaperosta taitavaksi toimijaksi: Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen* (20–41). Niilo Mäki Instituutti.

Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. (2016). *Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä.* Lasten Keskus.

Heikkilä-Halttunen, P. (2015). *Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen.* Atena.

Heikkilä-Halttunen, P. (2020). *Lue lapselle, tunne lapsesi!* Haettu 7.12.2021 osoitteesta <https://luelapselle.fi/lue-lapselle-tunne-lapsesi/>

Hämmäinen, S. & Mäki, S. (2009). Satu ilahduttaa päiväkotilasta. Teoksessa S. Mäki & P. Arvola (toim.), *Tarina tukee lasta: Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 2* (50–76). Duodecim.

Isokorpi, T. (2004). *Tunneoppia parempaan vuorovaikutukseen.* PS-kustannus.

Juusola, M. (2017). *Vahvaksi rakastetut lapset.* Otava.

Kajamies, A., Lepola, J. & Mattinen, A. (2021). Miten tukea lasten vuorovaikutus- ja ymmärtämistaitojen kehittymistä päiväkodin lukuhetkissä? Teoksessa J. Aerila & M. Kauppinen (toim.) *Kirjasta kaveri: Sytykkeitä lukijaksi kasvamiseen* (176–179). PS-kustannus.

Kanninen, K. & Sigfrids, A. (2012). *Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin.* PS-kustannus.

Laaksonen, V. & Repo, L. (2017). *Kaveritaitoja: Tietoa ja harjoituksia toimivan ryhmän rakentamiseen varhaiskasvatuksessa.* Folkhälsän.

Lukukeskus. (2020). 10 faktaa lukemisesta. Haettu 7.12.2021 osoitteesta <https://lukukeskus.fi/wp-content/uploads/2020/09/10-faktaa-lukemisesta-2020-.pdf>

Luomaniemi, K., Lepola, J. & Salmela, T. (2010). *Tarinoiden lukeminen lasten ymmärtämis- ja oppimisvalmiuksien tukena.* Teoksessa R. Korhonen, M. Rönkkö & J. Aerila (toim.), *Pienet oppimassa: Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen* (1–16). Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos, Rauman yksikkö.

- Mannerheimin lastensuojeluliitto. (2017). 2–3-vuotiaan sosiaalinen kehitys. Haettu 21.4.2021 osoitteesta <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/2-3-v/2-3-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>
- Mannerheimin lastensuojeluliitto. (2019). 2–3-vuotiaan persoonallisuuden kehitys. Haettu 21.4.2021 osoitteesta <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/2-3-v/2-3-vuotiaan-persoonallisuuden-kehitys/>
- Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. (2015). Lapsen mieli: Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Suomen Mielenterveysseura.
- Marjanen, P., Ahonen, J. & Majoinen, L. (2013). Vertaissuhteet ja yhteisöllisyys. Teoksessa P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.), Pienten piirissä: Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille (s. 47–73). PS-kustannus.
- Möller-Salmela, A. (2020). Perheessä lukeminen. Hangon kaupunginkirjasto. https://www.hanko.fi/files/13751/Perheessa_lukeminen.pdf
- Neitola, M. (2013). Vertaissuhteiden merkitys ja muotoutuminen kasvuyhteisöissä. Teoksessa P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.), Pienten piirissä: Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille (s. 99–140). PS-kustannus.
- Neitola, M. (2019). Sosiaalisemotionaaliset taidot. Turun yliopisto. Haettu 19.4.2021 osoitteesta <https://sites.utu.fi/rinnalla/sisaltoalueet-ja-asiantuntijat/sosiaaliemotionaaliset-aidot/>
- Neitola, M. & Koivula, M. (2020). Lasten sosiaalisemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa M. Neitola, J. Aerila & M. Kauppinen (toim.) Rinnalla: Taide, kerronta ja sosiaalisemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa (s. 25–40). Rinnalla. https://sites.utu.fi/rinnalla/wp-content/uploads/sites/56/2021/01/rinnalla_e-kirja.pdf
- Nurmi, J., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. (2014). Ihmisen psykologinen kehitys (5., uudistettu painos). PS-kustannus.
- Peitso, S. & Närhi, V. (2011). Päivähoitohenkilökunnan ohjaaminen tukitoimien suunnittelussa. Teoksessa T. Aro & M. Laakso (toim.), Itsensäätelytaitojen kehitys ja tukeminen (168–191). Niilo Mäki Instituutti.
- Pörsti, L. (2019). Miksi taapero haluaa lukea saman kirjan sata kertaa? Lapsemme 51(2), 35. https://cdn.mll.fi/prod/2019/05/10094847/KOR-lapsemme2_003-042_nettiin.pdf
- Salo, S. (2012). Emotionaalisen saatavillaolon lisääminen päivähoidossa. Teoksessa K. Kanninen & A. Sigfrids (toim.), Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin (s. 91–102). PS-kustannus.
- Suvilehto, P. (2020). Oi ihana satu: Lasten ja nuorten kirjallisuusterapia. Avain.
- Vilka, H. & Airaksinen, T. (2003). Toiminnallinen opinnäytetyö. Tammi.

Ylönen, H. (2000). Loihditut linnut: Satujen merkitys lapselle. Tammi.

Opas tunne- ja
kaveritaitojen
tukemiseen kirjallisuuden
keinoin

Lukijalle

Sinulla on käsissäsi opas, joka auttaa sinua tukemaan lapsen tunne- ja kaveritaitojen kehittymistä lastenkirjojen avulla. Opas sisältää teoriaa näistä taidoista ja lapselle lukemisen tärkeydestä, vinkit mukavan lukuhetken toteuttamiseen sekä listat aiheisiin sopivista lastenkirjoista ja aikuisten tietokirjoista.

Oppaassa on vain osa kaikista aiheisiin liittyvästä lastenkirjallisuudesta. Mukaan mahtuu niin taape-roille kuin 3-vuotiaillekin sopivia kirjoja. Kirjan voi valita lapsen iän ja kehitystason mukaan.

Opas on tehty osana opinnäytetyötä Satakunnan ammattikorkeakoulussa.

Mukavia lukuhetkiä sekä oppaan että kirjojen parissa!

Mitä tunnetaidot ovat?

Perustunteita ovat suru, viha, ilo, hämmästyminen, pelko ja inho. Ne ovat olemassa syntymästä asti.

Sosiaalisia tunteita ovat ylpeys, häpeä, syyllisyys ja kateus. Ne kehittyvät leikki-ikässä oppimalla.

1

Tunnetaitoja ovat:

- tunteiden tunnistaminen, säätely ja ilmaisuus (omien ja muiden)
- empatiakyky

!

Alle 3-vuotias vasta harjoittelee taitoja!

Uhmaikä johtuu tunteiden hallitsemattomuudesta.

Tunnesanasto kehittyy koko ajan.

Vinkkejä tunnetaitojen tukemiseen

- ✦ Toimi tunnetaitojen mallina lapselle = näytä, miten tunteita ilmaistaan, sanoitetaan ja hallitaan
- ✦ Anna lapsen jakaa tunteitaan
- ✦ Auta tunteiden nimeämisessä
- ✦ Pysy rauhallisena ja toimi määrätietoisesti, kun lapsi on tunnekuohun vallassa
- ✦ Älä jätä lasta yksin tunteen kanssa, vaan auta häntä siirtymään tunteesta eteenpäin
- ✦ Etsi yhdessä lapsen kanssa hyvä keino purkaa vaikeita tunteita → puhuminen, musiikki, liikunta...?

Entä kaveritaidot?

Lapsi tarvitsee kaveritaitoja kaverisuhteiden luomiseen.

Kaveritaitoihin vaikuttavat tunteetaidot, erityisesti empatiakyky.

Hyvät kaveritaidot ja niiden myötä hyvät ihmissuhteet ovat tärkeitä tekijöitä lapsen hyvinvoinnin kannalta.

Kaveritaitoja ovat:

- ryhmässä toimiminen
- vuorovaikutuksen ylläpitäminen ja siihen liittyminen
- kaverin tukeminen
- toisten huomioon ottaminen

Lapsi oppii kaveritaitoja sosiaalisessa kanssakäymisessä ja muita matkimalla!

Vinkkejä kaveritaitojen tukemiseen

- ✦ Havainnoi lasta → mitä taitoja hän osaa ja missä hän tarvitsee harjoittelua?
- ✦ Muista, että lapsi oppii seuraamalla → mieti siis omaa käyttäytymistäsi eri tilanteissa
- ✦ Leikki on hyvä tapa harjoitella kaveritaitoja → toimi esimerkkinä ja ohjaa lasta toimimaan oikein
- ✦ Ole lapsen tukena ja näytä, miten hänen kuuluu toimia, jos hän sitä vaatii
- ✦ Lapsen toimiessa väärin, näytä ja kerro hänelle, miksi niin ei voi tehdä ja miten kuuluu tehdä
- ✦ Pysy rauhallisena ja määrätietoisena
- ✦ Lapsi tarvitsee runsaasti ohjausta, kannustusta ja positiivista palautetta
- ✦ Muista, että taidot kehittyvät pikkuhiljaa eikä lapsi voi heti osata kaikkea

Lapselle lukemisen tärkeys

Lapselle ääneen lukeminen kartuttaa sanavarastoa, tukee puheen kehitystä ja kehittää kognitiivisia taitoja (esim. tiedon käsittelyä).

Lapsi pystyy käsittelemään ja kokemaan tunteita tarinan tapahtumien kautta. Hän näkee, miten tarinan hahmot selviävät tunteistaan, mikä toimii esimerkkinä.

Myös hahmojen käytös ja tarinan tapahtumat toimivat esimerkkinä lapselle. Tarinasta heräävä keskustelu kehittää kaveritaitoja.

Vielä vinkit lukuhetkiin

- + Anna lapsen valita hänelle sopivien kirjojen joukosta luettava kirja
- + Keskustele lapsen kanssa kirjan asioista ja tapahtumista: nimeä, kysy ja ihmettele
- + Luo lukuhetkeen kiireetön tunnelma
- + Tarinaan eläytyminen ja innostuneisuus saavat lapsen uppoutumaan helpommin kirjaan
- + Aikuisen asenne lukemiseen ja lukuhetkeen on tärkeä!
- + Yhteinen lukuhetki on lapselle merkki siitä, että hän on tärkeä ja hänen kanssaan halutaan viettää aikaa
- + Lukeminen rauhoittaa ja on hyvä ajanviete lapselle esimerkiksi siirtymätilanteissa ja aikuisen tehdessä kotitöitä

Lasten kirjallisuus

Tunnetaidot

Daynes, Pym, Lyons & Nuuttila. (2019). Mitä tunteet ovat?

Happonen & Vasko. (2020). Pisara kuonolla, Mur

Heilala, Kaarla & Kaarla. (2019). Tunteet

Kaarla & Kaarla. (2020). Muumipeikko nukahtaa

Kling, Henn & Tonteri. (2021). Yksisarveinen

Kuusela, Teittinen & Hytti. (2019). Pieni kirja tunteista

Patricelli & Sirola. (2020). Kiukuttaa

Percival & Rintamäki. (2021). Pienet, suuret tunteet -sarja (Täydellinen Taavi, Amandan huoli, Isla saa kavereita, Ravi raivostuu)

Riihonen, Suokas & Piitulainen. (2020). Aada ja kiukkuleijona

Kaveritaidot

Baguley, Pedler & Syvänperä. (2008). Piipero-hiiri ja sateenkaari

Harjanne. (2004). Santtu ja ihana Iina

Hill & Ruokosenmäki. (2016). Puppe ja kivat kaverit

Kallio. (2020). Pikku Papun ystävät

Koppens, van Lindenhuizen, Tykkyläinen & Van Lindenhuizen. (2012). Kaula pystyy, kirahvi!

Lahdenranta. (2017). Tuomaksen paras ystävä

Melling & Rintamäki. (2014). Hyvää päivää, Huuko!

Melling & Rintamäki. (2015). Huukon eläimet

Nilsson Thore, Rintamäki. (2018). Kolmikko tahtoo leikkiä kaksin

Scheffler & Rintamäki. (2011). Ystävä auttaa

Scheffler & Rintamäki. (2016). Uusi ystävä

Sirett, King, Gowen & Syvänperä. (2010). Pikku
Traktorin päivä

Sundström, Lindman & Karhu. (2020). Tam-Tam
menee päiväkotiin

Wallace, Nascimbeni & Sajama. (2002). Simo,
seikkaileva sika

Wilhelm & Järvenpää. (2006). Ystävä auttaa aina!

Aikuisten tietokirjat

Kauppila. (2018). Huomaa hetki perheessä:
Vanhemman tunnetaitokirja

Kuhn, Borgenicht & Vainikainen. (2006). Taapero:
Omistajan opas: käyttöohjeet, vianmääritys ja
neuvot päivitykseen

Lampi, Mali & Tynnilä. (2018). Nean päivä (toimii
myös lastenkirjana)

Nurmi & Pruuki. (2020). Vanhemman kiukkukirja

Puura. (2019). Näin kasvatat lapsestasi mukavan
aikuisen

Rantala. (2014). Äiti, älä tottele!: (kaiken
maailman kasvatusoppaita)

Riihonen, Suokas & Piitulainen. (2020). Aada ja
kiukkuleijona (myös lastenkirja)

Riihonen, Koskinen & Piitulainen. (2020). Kuinka
kiukku kesytetään?: Lasten aggressiokasvatus

Tekijä: Janika Lipsula
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaaliala
2021

Kuvat © Pixabay